

*Ea JANSEN, Raimo PULLAT*

## 40 AASTAT EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA AJALOO INSTITUUTI

NLKP XXVII kongress oli aruanne meie maa senistest saavutustest, ühtlasi määras ta kindlaks meie ühiskonna intensiivse edasiliikumise sihid, seejuures nõukogude teaduse arengusuunad. Kongressi otsused juhivad meid kogu ühiskonna elu uuendamisele tootmissfäärist kuni inimeste mõtteviisi ja isiksuse kõlblate alusteni. See eeldab suuremat tähelepanu ühiskonna vaimuelu kujundamisele ja kultuuri sotsiaalse osatähtsuse tõstmisele, seega ka ühiskonna ja inimese kogu tegevuse ning kultuuri loomingu süvemale uurimisele ning saavutatud tulemuste ja vajakajäämistele vaagimisele.<sup>1</sup> Omalt poolt kohustab meid selleks Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni juubeliaasta.

Järgnevad read on pühendatud uurimistööle Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudis, mis 1987. aasta alguses tähistas oma 40. tegevusaastat. Selle instituudi eri distsipliinidesse ja isegi eri teadusharudesse kuuluva loomingu vaatlus on keerukas ülesanne, mis ei mahu ühe lühikartikli raamidesse. Saavutatud tulemuste kriitiline analüüs eri valdkondade kaupa seisab alles ees. Käesolev kirjutis on sissejuhatavat ja tutvustavat laadi.

Kui 1946. aastal rajati Eesti NSV Teaduste Akadeemia, oli selle struktuuris ette nähtud ka Ajaloo Instituut. Instituudi asutamisaeg oli järgmise aasta jaanuar-veebruari vahel. Akadeemia presidendi Hans Kruusi käskkirjaga 24. jaanuarist 1947 määrati tagasihaaravalt (4. jaanuarist) direktori kohusetäitjaks Richard Kleis. Alates 16. jaanuarist olid tööal arheoloogia sektori juhatajana Harri Moora, teadusala asedirektorina Hilda Moosberg, ajaloo sektori juhatajana Artur Vassar ja vanemteadurina Leida Loone. Instituudis olid ajaloo ja arheoloogia sektor ning Isamaasõja kabinet. Töötajaid oli 1947. aasta lõpuks 29,5 üksust. Oma esimesel eluaastal andis instituut 2 autoripoognat teaduslikku produktsiooni. Võrdluseks: seisuga 1. detsember 1986 oli instituudis 154 töötajat, neist 103 teadurit, sealhulgas 51 teaduskandidaati ja 12 doktorit. Struktuuriüksusi oli 15. Trükitoodang oli viimasel viisaastakul umbes 300 autoripoognat aastas.

Tänaseks on instituut kujunenud laia profiiliga kompleksseks uurimis- asutuseks, kus peale ajalooteaduse eri distsipliinide — ajaloo, arheoloogia, etnograafia, kunstiajaloo, kultuuriloo, numismaatika — on esindatud filosoofia, sotsioloogia ning sotsiaalsühholoogia.

Mis siis peitub nimetatud arvude taga, kuidas toimus instituudi tegelik areng? Tuletatagu meelde mõningaid organisatsioonilisi teetähiseid ja tähtsamaid töötulemusi.

<sup>1</sup> Vt. lähemalt ajalooteaduse ülesannete kohta: Хромов С. С. XXVII съезд КПСС и некоторые актуальные проблемы изучения отечественной истории. — История СССР, 1986, № 6, 3—20; Тихвинский С. Л. Некоторые вопросы работы советских историков. — Вопросы истории, 1986, № 12, 3—12; Рекомендации координационного совещания руководителей академических и других научных учреждений исторического профиля СССР, союзных и автономных республик «Координация как средство повышения качества и эффективности исторических исследований в СССР в свете решений XXVII съезда КПСС». — Вопросы истории, 1986, № 12, 111—115.

**Instituudi kujunemistee aastail 1950—1970.** Instituudi elutee algus polnud kerge. Puudus uurijate kaader; esimesed nõukoguliku haridusega ajaloolased olid alles ülikooli lõpetamas. 1940. aastate lõpul ja 1950. aastal tõi isikukultus kaasa töösuundade revideerimise, kasvava umbusu senise kaadri vastu ja organisatsioonilisi muudatusi. Instituudi direktoriks sai Gustav Naan (ENSV TA akadeemik aastast 1951, direktor aastail 1950—1951), seejärel Viktor Maamägi. Mõlemale oli omane humaansus ja tasakaalukus kaadrisse suhtumises, peagi loodi taas asjalik tööohkkond.

Viktor Maamägi (ENSV TA akadeemik aastast 1957) juhtis instituuti 17 aastat, selle aja vältel toimus kollektiivi ja põhiliste uurimissuundade väljakujunemine. Niihästi organisatsioonilises kui ka sisulises töös toetus ta kauaaegsetele sektorijuhatajatele Harri Moorale (ENSV TA akadeemik aastast 1957) ja Artur Vassarile (ENSV TA korrespondentliige aastast 1961), teadussekretärina abistas kohusetundlikult ja aktiivselt pikki aastaid Osvald Saadre.

1950. aastate algul hakkas instituuti juurde tulema Tartu Riiklikust Ülikoolist ja mujalt ikka rohkem nõukogulikku kaadrit. 1951.—1952. aastal toimus instituudi ülekolimine Tartust Tallinna. See ei olnud lihtne: arheoloogiliste kogude ületoomine lõpetati alles 1954. aastal.

Esimese teadusliku kraadi kaitsmine instituudis leidis aset 1953. aastal: kandidaadiks sai antropoloog Karin Mark. 1954. aastal järgnesid ajaloolased Viktor Maamägi, Oie Elango ja Ea Jansen, arheoloog Lembit Jaanits ning kunstiteadlane Irina Solomõkova. Esimene instituudi töötaja, kes kaitses doktoriväitekirja, oli arheoloog Marta Schmiedehelm (1958).

Terava ühiskondliku vajaduse tõttu algas peatselt eesti rahva ajaloo marksistlike üldkäsitluste koostamine. See kujuneski kollektiivi põhiülesandeks. Mitmes küsimuses oli baltisaksa aadellike ning eesti kodanlike ajaloolaste poolt koostatud ohtralt faktimaterjali, kuid see ootas kriitilist analüüsi ja mõtestamist marksistliku metodoloogia seisukohast; läbitöötamist vajasid paljud seni puudutamata probleemid ning arhiivimaterjali ladestused. Üldkäsitluste koostamisel kujunes ning omandas marksistliku teooria instituudi noor ajaloolaste kaader. Instituudi parteiorganisatsioon hakkas hoogsalt kasvama 1950. aastate lõpust peale, järjest tõhustus kommunistide osa uurimistöös ja kogu instituudi elus.

Katse koostada Eesti ajaloo lühikursust, õieti õpikut, tehti juba 1948. aastal (Hans Kruusi juhendusel valmis osa käsikirjast). 1952. aastal ilmus Gustav Naani juhendusel esimene ühekõiteline «Eesti NSV ajalugu», selle ümbertöötatud variant avaldati 1957. aastal eesti ja vene keeles.<sup>2</sup> Põhitöö üldkäsitluste koostamisel, seejuures Eesti NSV ajaloo marksistliku periodiseeringu väljatöötamisel langes Harri Moora, Artur Vassari, Viktor Maamäe, Gustav Naani, Joosep Saadi ja Abe Liebmani õlgadele.<sup>3</sup> Samaaegselt lühikursustega algas ka kapitaalsete kolmekõitelise «Eesti NSV ajaloo» ning ajaloolugemike<sup>4</sup> koostamine.

Paralleelselt suurte ühistöödega tehti instituudis monograafilisi uurimusi imperialismiperioodi, Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni,

<sup>2</sup> Eesti NSV ajalugu (kõige vanemast ajast tänapäevani). Teine trükk. Toim. G. Naan. Tln., 1957; История Эстонской ССР (с древнейших времен до наших дней). 2-е изд. Под ред. Г. Наана. Таллин, 1978. Vt. üldkäsitluste koostamise kohta ka *Laul, E. Eesti ajalooteaduse leninliku etapi põhijooni*. — Rmt.: Leninlik etapp Eesti ajalooteaduses. Historiograafilisi artikleid. Koost. ja toim. Endel Laul. Tln., 1970, 36—40.

<sup>3</sup> *Laul, E. Eesti ajalooteaduse leninliku etapi põhijooni*, 36.

<sup>4</sup> Eesti NSV ajaloo lugemik. I kd. Valitud dokumente ja materjale Eesti ajaloost kõige vanemast ajast kuni XIX sajandi keskpaigani. Koost. J. Kahk (toim.) ja A. Vassar. Tln., 1960; II kd. Valitud dokumente ja materjale Eesti ajaloost XIX sajandi keskpaigast kuni 1917. aasta märtsini. Toim. E. Laul ja A. Traat. Tln., 1964.

1940. aasta revolutsiooni ja selle eelduste kohta ning saavutati 1950.—1960. aastate jooksul hinnatavaid tulemusi.<sup>5</sup>

Eelduseks uurimistöö edasiminekuks ning marksistliku metodoloogia kindlustumisele olid tihenevad kontaktid NSV Liidu kesksete ja vennasvabariikide uurimisasutustega, viimaste puhul eelkõige teiste Balti liiduvabariikide kolleegidega. Ühised konverentsid Vilniuses, Riias ja Tallinnas aitasid kaasa meie rahvaste ajaloo sõlmprobleemide mõistmisele. Viljaka koostöö tulemuseks olid mahukad koguteosed Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni<sup>6</sup> ja 1940. aasta revolutsioonide kohta Baltikumis<sup>7</sup> (üks kogumike toimetajaid ja kaasautoreid oli Viktor Maamägi). Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. ja esimese Vene revolutsiooni 50. aastapäeva puhul avaldas instituudi kollektiiv artikleid, dokumentide ja materjalide kogumikud.<sup>8</sup>

Üheks põhiliseks uurimissuunaks instituudis sai varakult tööstuse, töölisklassi kujunemise ja töölisliikumise ajalugu Eestis. Artur Vassar käsitles töölisliikumise esimesi samme Eestis<sup>9</sup>, anti välja esimesele suuremale streigile — Kreenholmi 1872. aasta sündmustele pühendatud dokumentide kogumik<sup>10</sup>. Põhjaliku monograafilise ülevaate kapitalistliku tööstuse üldarengust, Eesti töölisklassi formeerumisest ning sellega koos ka Oktoobrirevolutsiooni objektiivsete eelduste kujunemisest andis Otto Karma.<sup>11</sup> Peamiselt tema juhendamisel ja mitmete instituudi töötajate osavõtul (nimetagem meiepoolseist autoreist Epp Jaanvärki, Veera Gussarovat, Kulno Kala<sup>12</sup>) hakati koostama vabrikute ja tehaste ajalugusid, mis omalt poolt viisid edasi tööstuse ja töölisklassi uurimist tekkeageadest sotsialismiperioodini. Märkigem ka Otto Karma, Veera Gussarova ja Georgi Lukini koostatud Eesti raudtee ajalugu.<sup>13</sup> Töölisliikumist ja töölisklassi olukorda imperialismiperioodil, XX sajandil, uurisid Georgi Lukin<sup>14</sup> ja Salme Ahelik (sotsiaalkindlustuse küsimused)<sup>15</sup>. Lisa töölisklassi ajaloole andsid ka

<sup>5</sup> Vt. tolle perioodi uurimistulemuste kohta: *Маамяги В.* Историческая наука в Эстонской ССР (1940—1965 гг.). — В кн.: Торжественное собрание Академии наук Эстонской ССР 16 июня 1965 г. Таллин, 1966, 43—64; *Калк Ю. Ю.* Развитие исторической науки в Советской Эстонии. — Вопросы истории, 1965, № 8, 3—14; *Laul, E.* Eesti ajaloo teaduse leninliku etapi põhijooni; Ajalooteadused. — Rmt.: Eesti NSV Teaduste Akadeemia aastail 1956—1964. Tln., 1965, 245—246.

<sup>6</sup> Борьба за Советскую власть в Прибалтике. Ред. кол.: И. И. Минц, А. А. Дризул, Ю. И. Жюгжда, В. А. Маамяги. М., 1967.

<sup>7</sup> Социалистические революции 1940 г. в Литве, Латвии и Эстонии. Ред. кол.: И. И. Минц (глав. ред.), А. А. Дризул, Ю. И. Жюгжда, В. А. Маамяги (зам. глав. ред.), А. К. Панкеев (зам. глав. ред.), Б. А. Томан, И. А. Томан, И. А. Штейман, Р. Я. Шермайтэ (зам. глав. ред.), А. А. Эльвих (зам. глав. ред.).

<sup>8</sup> Революция 1905—1907 гг. в Эстонии. Сборник документов и материалов. Сост. В. А. Бойков, В. Г. Гусарова, Э. Г. Кауп и др. Таллин, 1955; Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik. Toimetuskolleegium: V. Maamägi, M. Pesti, S. Zabrodskaja, J. Saat (vastutav toim.). Tln., 1957; Великая Октябрьская социалистическая революция в Эстонии. Сборник документов и материалов. Ред. кол.: С. Забродская, В. Маамяги, М. Пести, И. Saat (отв. ред.). Таллин, 1958; 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis. Dokumente ja materjale. Toimetuskolleegium: S. Kutsar-Zabrodskaja, V. Leede, V. Maamägi (peatoom.). Tln., 1960.

<sup>9</sup> *Vassar, A.* Töölisliikumise esimesed sammud Eestis. (XIX sajandi 70-ndad ja 80-ndad aastad). Tln., 1954.

<sup>10</sup> Кренгольмская стачка 1872 г. Сборник документов и материалов. Таллин, 1952.

<sup>11</sup> *Karma, O.* Tööstuslikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile. Tln., 1964.

<sup>12</sup> Завод «Вольта». Страницы истории. Таллин, 1967; (Sama ka eesti k., 1968.) *Karma, O., Landberg, O., Normak, E.* Punane Kunda. Toim. O. Karma. Tln., 1968; *Jaanvärk, E., Karma, O., Kivi, A.* Paberiveskist kombinaadiks. Kolm sajandit V. Kingissepa nimelises Tallinna Tselluloosi- ja Paberi Kombinaadis. Tln., 1968 (sama ka vene k.); *Kala, K., Karma, O., Karjahärm, T.* Tallinna Vineeri ja Mööblikombinaat 1877—1977. Tln., 1977 jt. tööd.

<sup>13</sup> *Gussarova, V., Karma, O., Lukin, G.* Sada aastat Eesti raudteed. Tln., 1970 (sama vene k.).

<sup>14</sup> *Lukin, G.* Töölisliikumine Eestis Stolõpini reaktsiooni ja uue revolutsioonilise tõusu aastail (1907—1914). Tln., 1960.

<sup>15</sup> *Ahelik, S.* Arstiabist ja sotsiaalkindlustusest kodanlikus Eestis. Tln., 1964.

need tööd, mis seadsid eesmärgiks imperialismiperioodi — I maailmasõja aja ning kodanliku Eesti — eri arenguetaappide mitmekülgse valgustamise (Arnold Takkini, Harald Saarniidu, Oie Elango uurimused<sup>16</sup>).

Sajandite vältel tähendas eesti rahvas põhiliselt talurahvast. Tema olukord ja võitlus mõisnike vastu oli juba nõukogude-eelsel ajal paelunud demokraatlike ajaloolaste, ennekõike Hans Kruusi tähelepanu. Nüüd ootas Eesti agraar- ja talurahvaajalugu marksistlikku mõtestamist ja olemasoleva rikkaliku arhiiviainese päevavalgele toomist. On loomulik, et see sai Ajaloo Instituudi oluliseks töösuunaks. Agraaruuringute rajaja instituudis oli Artur Vassar, kellel juba esimeste üldkäsitluste koostamisel ja feodalismisajandite perioodiseerimisel tuli anda hinnang talurahvaajaloo sõlmprobleemidele. 1950. aastail tõusis talurahvaajaloo eriti viljaka uurijana esile Juhan Kahk. Jälgides väga konkreetselt ja detailselt talurahva klassivõitlust<sup>17</sup>, huvitus J. Kahk kui marksistlik ajaloolane sellest, kuidas see võitlus majandustegurite taustal mõjutas valitsevate klasside reformipoliitikat ja kogu ühiskonna arengut<sup>18</sup> ning missugune oli üldse feodalismilt kapitalismile ülemineku mehhanism<sup>19</sup>. Talurahvaliikumise ja talurahva koormiste uurimisele suundusid ka Artur Vassari õpilased Herbert Ligi, Enn Tarvel ja Elina Öpik.<sup>20</sup> Ka agraaruurijate tööd soodustasid ja innustasid järjest tihenevad kontaktid kolleegidega teistes NSV Liidu teaduskeskustes; ses suhtes on suur tähtsus 1959. aastast peale regulaarselt toimuval Ida-Euroopa agraarajaloo sümposiumil, mille algatasid Juhan Kahk ja Hans Kruus.

1960. aastatel hakkas instituudis — taas Artur Vassari õhutusel — hoogu võtma ka linnade uurimine, kandjaks Raimo Pullat. 1966 ilmus tema monograafia Tallinna elanikkonnast<sup>21</sup>, mis oli ühtlasi esimene uurimus Eestis ajaloolise demograafia vallas pärast II maailmasõda.

Käsikäes agraaruuringute ja linnade ajaloo vaatlusega hakkaski 1960. aastatel instituudis omaette suunana arenema ajalooline demograafia, millele kogu NSV Liidu ulatuses pöörati sellal ikka rohkem tähelepanu. Tähelepanu pälvisid nii rahvaarvu dünaamika kui ka selle kujunemist määravad seismised protsessid. Agraarsete ja demograafiliste uuringutega olid tihedasti seotud püüded rakendada matemaatilist statistikat ja raale (algatajad J. Kahk ja H. Palli).

Instituudi teadlased suutsid oma tööga mitmetes uurimisvaldkondades 1940. aastate lõpust kuni 1970. aastate alguseni teha nii mõndagi selleks, et viia eesti ajalooteadus kindlalt marksistliku metodoloogia põhialustele. See tähendas lähtumist formatsioonideõpetusest ning rahvahulkade ajaloo

<sup>16</sup> Saarniit, H. Kodanlik Eesti sõjajärgse revolutsioonilise kriisi aastail (1920—24). Tln., 1958; Elango, O. Eesti kapitalismi ajutise, ebakindla stabilisatsiooni aastail (1925—1929). Tln., 1958; Takkin, A. Eesti Esimese Maailmasõja aastail. Tln., 1961.

<sup>17</sup> Kahk, J. 1858. aasta talurahvarahutused Eestis. Mahtsa sõda. Tln., 1958; Eesti talurahva võitlus vabaduse eest. Talurahva vastuhakud ja rahutused aastail 1816—1828. Tln., 1968; 1858. aasta talurahvarahutused Eestis. Dokumente ja materjale. Tln., 1958.

<sup>18</sup> Kahk, J. Rahutused ja reformid. Talupoegade klassivõitlus ja mõisnike agraarpoliitika Eestis XVIII ja XIX sajandi vahetusel. Tln., 1961.

<sup>19</sup> Kahk, J. Die Krise der feudalen Landwirtschaft in Estland. (Das zweite Viertel des 19. Jahrhunderts.) Tallinn, 1969.

<sup>20</sup> Ligi, H. Eesti talurahva olukord ja klassivõitlus Liivi sõja algul (1558—1560). Tln., 1961; Луи Х. М. Феодалные повинности эстонских крестьян (до начала XIX века). Таллин, 1968; Ligi, H. Talupoegade koormised Eestis 13. sajandist 19. sajandi alguseni. Tln., 1968; Тарвел Э. Фольварк, пан и поданный. Таллин, 1964; Öpik, E. Talurahva mõisavastane võitlus Eestis Põhjasõja esimesel poolel 1700—1710. Tln., 1964. Vt. lähemalt 1950.—1960. aastate agraarajaloolise uurimistöe kohta Eesti NSV-s; Ligi, H., Ruusmann, A., Tarvel, E. Talurahva- ja agraarajaloo uurimine. — Rmt.: Leninlik etapp Eesti ajalooteaduses, 180—203. Märgitagu veel, et agraarajalooalased uurimistulemused sellest ajast kajastuvad ka Hans Kruusi juubelitele pühendatud kogumikes: Ajaloo järskudel radadel. Tln., 1966; Studia Historica in honorem Hans Kruus. Tln., 1971.

<sup>21</sup> Pullat, R. Tallinnast ja tallinlastest. Nihked elanikkonna sotsiaalses koosseisus 1871—1917. Tln., 1966; Palli, H., Pullat, R. Eesti ajaloolise demograafia bibliograafia. Tln., 1969.

ja nende klassivõitluse jälgimist. Instituudi ülesandeks seati ennekõike sotsiaalse ajaloo, töölisklassi ja talurahva ajaloo uurimine, mõistetavalt koos tootlike jõudude arengu käsitlemisega.

Vähem tähelepanu osutati poliitilise ajaloo probleemidele. Ometi leidsid sellelgi alal kajastust mitmed sõlmküsimused. Viktor Maamäe juhendusel uurisid viljakalt Suure Isamaasõja ajalugu Peeter Larin (Eesti Laskurkorpuse võitlusteed)<sup>22</sup> ja Sæde Purge (rahva töö tagalas)<sup>23</sup>. 1960. aastal tähistati olulist ajaloosündmust — 250 aasta möödumist Eesti ühendamisest Venemaaga. Selleks puhuks koostati dokumentide valimik ning ühendamise ajaloolisi tulemusi mitmekülgset vaatevõtet artiklite kogumik (toimetaja A. Vassar). Monograafiliselt uuris Põhjasõda Heldur Palli.<sup>24</sup> Kaalutletud marksistliku hinnangu andis kodanliku Eesti välispoliitikale laialdase arhiiviainese alusel Heino Arumäe.<sup>25</sup>

Probleem, mis tendentslikult valgustatuna oli kodanlik-natsionalistlikus propagandas alati olulisel kohal, oli rahvuse kujunemine Eestis 19. sajandi teisel poolel ja rahvuslik liikumine. Hans Kruus ja Friedebert Tuglas olid koondanud selle perioodi kohta rohkesti uut faktimaterjali ja andnud sellele ka realistliku tõlgenduse. Nüüd seisis ees tervikliku marksistliku kontseptsiooni loomine, mille alused rajasid Gustav Naan ja Artur Vassar. Kasutades uudset allikmaterjali ning osavõtjaskonna sotsioloogilis-statistilist analüüsi, andis liikumise kandvatele jõududele ja seega kogu rahvusliku liikumise olemusele konkreetsema hinnangu Ea Jansen.<sup>26</sup>

Nimetatud probleemidega seondus kultuuri arengu ja selle sotsiaal-majandusliku determinatsiooni uurimine ning kultuuripärandi hindamine, üldkäsitlestes määratleti ka eesti kultuuri arengu peaetapid. Esialgu oli instituudis päevakorral eesrindliku ühiskondliku mõtte, seejuures ka näiteks ateismi ajaloo uurimine<sup>27</sup>, selles valdkonnas arenes edukas koostöö TA Keele ja Kirjanduse Instituudi ja Kirjandusmuuseumiga (Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetuse väljaandmine jm.). Aja jooksul hakkas laienema kultuuriuuringute väli. Kodanliku Eesti õpetajaskonda ja kodanluse hariduspoliitikat iseloomustas rohke uue arhiiviainese alusel Oie Elango.<sup>28</sup> Kooliajaloo probleemide uurija Endel Laul andis ülevaate Eesti töölisajakirjanduse algaegadest.<sup>29</sup> 1961. aastal asutati instituudis uuesti kunagi väikese kollektiivina eksisteerinud kunstiajaloo sektor, ülesandeks üldistava eesti kunsti ajaloo koostamine. Sektori juhatajaks ja kollektiivtöö juhendajaks sai Irina Solomõkova (tema sulest pärines monograafia eesti demokraatliku raamatugraafika arengust esimese Vene revolutsiooni päevil<sup>30</sup>). Rööbiti üldkäsitlese koostamisega edenes sektoris kujutava ja tar-

<sup>22</sup> Larin, P. Eesti Laskurkorpuse Suures Isamaasõjas. Nõukogude armee 8. Eesti laskurkorpuse võitlusteed 1941—1945. Tln., 1962; Larin, P. Lahingud Eestis 1941. aastal. Tln., 1962; Ларин П. Эстонский народ в Великой Отечественной войне. Таллин, 1964.

<sup>23</sup> Purge, S. Karmidel aastatel. Nõukogude Eestist evakueerunud Suure Isamaasõja tagalas 1941—1944. Tln., 1965.

<sup>24</sup> Eesti rahva ajalooost Põhjasõja aastail 1700—1721. Valimik dokumente. (Koost. V. Fainštein, E. Ibius, O. Ibius, R. Kenkmaa, H. Palli, A. Traat, E. Öpik, toimet. R. Kenkmaa, H. Palli, E. Öpik.) Tln., 1960; Eesti ühendamisest Venemaaga ja selle ajaloolisest tähtsusest. Lühiajaloo. Toim. A. Vassar. Tln., 1960; Палли Х. Между двумя боями за Нарву. Эстония в первые годы Северной войны. 1701—1704. Таллин, 1969.

<sup>25</sup> Арумяэ Х. За кулисами «Прибалтийского Союза». (Из истории внешней политики буржуазной Эстонии в 1920—25 гг.) Таллин, 1968.

<sup>26</sup> C. R. Jakobson ja tema ajastu. Koost. E. Jansen. Tln., 1957; Jansen, E. C. R. Jakobsoni «Sakala». Tln., 1971; C. R. Jakobsoni «Sakala» ja Eesti ajakirjanduse teed. Artiklite kogumik. Koost. Ea Jansen ja Juhan Peegel. Tln., 1979.

<sup>27</sup> Vt. artiklite kogumikke: Religiooni ja ateismi ajalooost Eestis. Tln., 1956; Religiooni ja ateismi ajalooost Eestis. Artiklite kogumik II. Koost. E. Jansen. Tln., 1961.

<sup>28</sup> Elango, O. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis 1919—1940. Tln., 1972.

<sup>29</sup> Laul, E. Eesti töölisajakirjanduse ajalooost. Rajamisest kuni Oktoobripäevadeni. Tln., 1962.

<sup>30</sup> Соломыкова И. И. Эстонская демократическая графика периода революции 1905—1907 годов (в сатирических журналах). Таллин, 1955.

bekunsti mitmete probleemide monograafiline uurimine ja küpses kunsti-ajaloolaste noor kaader (Rein Loodus<sup>31</sup>, Kaalu Kirme<sup>32</sup>, Lehti Viiroja, Evi Pihlak, Ene Lamp, Mart Eller jt.). Teise kunstiurimissuunana hakkas instituudis arenema ka teatriajalugu Karin Kase ja Lea Tormise kandel<sup>33</sup>, esimene pani aluse ka teatrisotsioloogiale.

Tõhusaid jõude leidus juba instituudi algaegadel arheoloogia alal.<sup>34</sup> Nagu märgitud, asus arheoloogia sektori juhatajana tööle Harri Moora, üleliiduliselt ja rahvusvaheliselt tunnustatud teadlane, ühtlasi väljapaistev teadusorganisatsioon. Tema andis esmase märksistliku esiajakontseptsiooni, pani aluse esiaja periodiseerimisele, kujundas Nõukogude Eesti arheoloogiakoolkonna. Koos Harri Mooraga asusid tööle Marta Schmiedehelm ja Lembit Jaanits.<sup>35</sup> Oluline tähtsus meie arheoloogia kiires arengus oli kontaktidel vennasvabariikidega, eelkõige NSV Liidu Teaduste Akadeemia Materiaalse Kultuuri Ajaloo Instituudiga (praegu Arheoloogia Instituut). Avanesid eesti arheoloogia jaoks uued võimalused võrdlevaks uurimistööks: tutvuti idapoolsete alade arheoloogilise ainesega. Selle alusel kujunesid eeldused Baltimaade ja idapoolsete alade vanimate ajalooliste sidemete ning etniliste protsesside jälgimiseks.<sup>36</sup> Võrdlevaid uuringuid õhutasid ühised konverentsid, näiteks Leningradis 1949, Tartus 1951, Vilniuses 1955. Uurimistöö arenes ka kompleksse suunas — viimati nimetatud konverentsist võtsid osa ka etnograafid, folkloristid ja antropoloogid, järgmistel aastatel said teoks Baltimaade ühendatud komplekspeditsioonid.

Harri Moora ise ei kujunenud autoriteediks mitte üksnes Eesti NSV, vaid kogu Baltikumi arheoloogia alal. Tema üks huvialasid oli näiteks feodalismi geneesi (seni vaieldav) probleem kogu Baltikumi ulatuses.<sup>37</sup> Oma õpilaste abil taotles H. Moora kõigi esiajaperioodide süstemaatilist ja põhjalikku läbitöötamist. Siiski tuleb pidada tema kõige põhilisemaks teeneks eestlaste etnogeneesi kompleksse, interdistsiplinaarse uurimise algatamist ja edukat edasiviimist; vastav koguteos ilmus 1956. aastal<sup>38</sup> ja sai esimese Nõukogude Eesti teaduspreemia. Uudne oli Harri Moora ja Lembit Jaanitsa seisukoht, et läänemeresoomlased jõudsid meie alale arvatavalt juba III aastatuhande keskpaiku e.m.a. Hakati arendama koostööd loodusteadlastega — geoloogide, geograafide, paleozooloogide, paleobotaanikute, mullateadlaste ja teistega. Preboreaalsest ajast pärineva Pulli asulakoha avastamisega (Lembit Jaanits koos geoloogidega) nihutati meie vanima ajaloo piir 1000 aastat seniteatust varasemasse aega — VIII aastatuhandesse e.m.a.

Praegu on küllalt terava probleemina esile kerkinud vajadus arendada linnaarheoloogiat ja linnade ajaloo uurimist; väärib meenutamist, et paljude linnuste uurimise kõrval meie arheoloogide poolt toimusid Moskva

<sup>31</sup> Loodus, R. Eesti varasem raamatugraafika. Tln., 1966.

<sup>32</sup> Kirme, K. Eesti nahkehistöö sünd. Tln., 1965; Pihlak, E. Nikolai Triik 1884—1940. Tln., 1969.

<sup>33</sup> Tormis, L. Eesti balletist. Tln., 1967; Tormis, L. Teatrisuhted üle idapiiri. Tln., 1973; Kask, K. Teatritegijad, alustajad. Tln., 1967.

<sup>34</sup> Vt. käsitletava perioodi kohta ka ülevaateartiklit: Jaanits, L., Tõnisson, E. Arheoloogia areng. — Rmt.: Leninlik etapp eesti ajalooteaduses, 218—230.

<sup>35</sup> Шмидехельм М. Х. Археологические памятники периода разложения родового строя на северо-востоке Эстонии. (V v. до н. э. — V в. н. э.). Таллин, 1955; Яниц Л. Ю. Поселения эпохи неолита и раннего металла в приустье р. Эмайыги (Эстонская ССР). Таллин, 1959.

<sup>36</sup> Jaanits, L., Tõnisson, E. Arheoloogia areng, 218.

<sup>37</sup> Moora, H., Ligi, H. Wirtschaft und Gesellschaftsordnung der Völker des Baltikums zu Anfang des 13. Jahrhunderts. Tallinn, 1970. H. Moora tegevuse kohta vt. ka: О научной деятельности Харри Моора. Сборник статей под ред. Ю. Селиранда. Таллин, 1982.

<sup>38</sup> Eesti rahva etnilisest ajaloo. Artiklite kogumik. Toim. H. Moora. Tln., 1956. (Sama ka vene k.)

teadlase Susanna Tarakanova ja Osvald Saadre juhtimisel 1952.—1953. aastal esimesed kaevamised Tallinna Toompeal ja all-linnas.<sup>39</sup>

Oluline osa etnilise ajaloo probleemide valgustamisel on antropoloogilisel materjalil; seda asus arheoloogia sektoris uurima Karin Mark, kes peatselt laiendas oma uurimistöo kaugele väljapoole Eesti NSV piire, jälgides soome-ugri rahvaste rassilist koostist ja päritolu.<sup>40</sup>

Ka etnograafiliste uuringute juhendajaks instituudis oli Harri Moora, tema järglasena Ants Viires.<sup>41</sup> Etnilise ajaloo probleeme ja kontakte naaberriikidega, ennekõike venelastega, uuris tulemusrikkalt Aliise Moora; hästi kommenteeritud publikatsiooniga vadjalaste kohta andis selles suunas lisa Elina Öpik.<sup>42</sup>

Märkigem 1950.—1960. aastate kohta Ajaloo Instituudis veel, et sedamööda, kuidas arenes vabariigis sotsialistlik ülesehitustöö, tunnetati vajadust seda arengut mitmekülgsest uurida ja viia instituudis juba traditsiooniliseks saavad suunad — töölisklassi, talurahva ning kultuuri ajalugu — välja praegusaega. Alusepanijaid sotsialismiperioodi probleemistiku uurimisele oli Viktor Maamägi, kes jälgis sotsialistliku korra esimesi samme Eestis 1940. aastail ning kultuurirevolutsiooni teokssaamist meie oludes. 1955. aastal jagati senine ajaloo sektor kaheks — Oktoobri-eelse ja Oktoobri-järgse ajaloo sektoriks (viimase juhataja oli Madis Pesti, siis Valdar Leede, 1961. aastast püsivamalt Heino Arumäe). Esimene monograafia Nõukogude Eesti töölisklassi ning tööstuse sõjajärgse arengu kohta ilmus Epp Jaanvärgi sulest.<sup>43</sup> Põllumajandust asusid uurima Ants Ruusman ja Evald Laasi, Juhan Kahki koostamisel ilmus nendelt esimene kogumik eesti talurahvast teel sotsialismile.<sup>44</sup> Juhan Kahki ja Erkki Ranniku eestvõttel pandi instituudis 1960. aastate keskpaiku alus ka sotsioloogilistele uuringutele; vastav sektor, kus asuti kõigepealt uurima töö- ja kultuuri-sotsioloogiat, rajati 1966. aastal.

1970. aastad olid Ajaloo Instituudile kohe kümnendi algusest peale mitmete organisatsiooniliste ümberkujunduste aeg, rajati uusi suundi ja struktuuriüksusi, eesmärgiks süvendatud uurimistöo eelkõige sotsialismi-perioodi osas.

1968. aastal, kui Viktor Maamägi valiti Eesti NSV Teaduste Akadeemia presiidiumi teaduslikuks peasekretäriks, sai instituudi direktoriks Juhan Kahk (ENSV TA korrespondentliige aastast 1969, akadeemik aastast 1978), senine instituudi teadusala asedirektor. Tema siirdumise järel Ühiskonnateaduste Osakonna akadeemiksekretäriks 1974. aastal juhatas instituuti Karl Siilivask (ENSV TA korrespondentliige aastast 1977). 1968.—1978. aastani töötas asedirektorina teadusalal Ea Jansen, 1978—1979 Raimo Pullat, 1979—1982 Harald Saarniit. Korvamatu kaotus oli

<sup>39</sup> Tarakanova, S., Saadre, O. Tallinnas 1952.—53. aastal teostatud arheoloogiliste kaevamiste tulemusi. — Rmt.: Muistsed asulad ja linnused. Arheoloogiline kogumik I. Tln., 1955. Juhitagu tähelepanu veel mitmetele kogumikele, milles kajastuvad Ajaloo Instituudi arheoloogide 1950.—1960. aastate töötulemused: Muistsed kalmed ja aarded. Arheoloogiline kogumik II. Tln., 1962; Slaavi-läänemeresoome suhete ajaloost. Artiklite kogumik. Toim. H. Moora ja L. Jaanits. Tln., 1965; Pronksiajast varase feodalismi. Uurimusi Baltimaade ja naaberriikide arheoloogiast. Toim. H. Moora ja J. Selirand. Tln., 1966.

<sup>40</sup> Mark, K. Zur Herkunft der finnisch-ugrischen Völker vom Standpunkt der Anthropologie. Tallinn, 1970.

<sup>41</sup> Märkitagu nende koostatud saksakeelset ülevaadet eestlaste etnograafiast: Abriß der estnischen Volkskunde. In Zusammenarbeit mit Fachgenossen herausgegeben von H. Moora und A. Viires. Tallinn, 1964. A. Viirese selle perioodi suurematest töödest pälvib tähelepanu Viires, A. Eesti rahvapärane puutööndus. Ajalooline ülevaade. Tln., 1960.

<sup>42</sup> Moora, A. Peipsimaa etnilisest ajaloost. Ajaloolis-etnograafiline uurimus eesti-vene suhetest. Tln., 1964; Öpik, E. Vadjalastest ja isuritest XVIII sajandi lõpul. Etnograafilisi ja lingvistilisi materjale Fjodor Tumanski Peterburi Kubermangu kirjelduses. Tln., 1970.

<sup>43</sup> Jaanvärk, E. Nõukogude Eesti töölisklass ja vabariigi tööstuse areng 1945—1950. Tln., 1963.

<sup>44</sup> Eesti talurahvas teel sotsialismile. Tln., 1965.

Harri Moora surm 1968. aastal, 1976. aastal lahkus jäädavalt Osvald Saadre ja 1977. aastal Artur Vassar.

1970. aastal rajati instituudis skandinavistika uurimissuund. Ehkki omaette sektorit selleks ei loodud, osaleb instituut vastavates üleliidulistes uuringutes (ühiselt Tartu Riikliku Ülikooliga); traditsiooniks on saanud üleliidulised skandinavistika konverentsid ja koostöö soome teadlastega. Valmisid esimesed väitekirjad Soome ja Skandinaaviamaa (Rootsi) kohta Urve Teistrelt ja Toomas Varrakult.

Samal aastal pandi alus ka rahvahariduse ajaloo sektorile (juhataja Endel Laul), mille ülesandeks sai üldistava rahvakooli ajaloo koostamine. 1970. aastal asutati filosoofiasektor (juhataja Lembit Valt), uurimisvaldkonnaks algusaegadel teaduste metodoloogia. Ajaloosektorid jagati ajalooliste formatsioonide kaupa — loodi feodalismi, kapitalismi ja sotsialismi perioodi ajaloo sektorid. Esimest juhatas Artur Vassar, 1977. aastast Enn Tarvel, teist Heino Arumäe. Sotsialismisektori juhatajaks sai Raimo Pullat. Sellesse sektorisse koondati mitmed noored uurijad, kes 1970. aastate lõpul — 1980. aastate algul kaitsesid kandidaadikraade. Oluliselt laiendati sotsioloogilisi uuringuid; selleks rajati noorsootsioloogia sektor (juhataja Mikk Titma), samuti ühiskonna sotsiaalsel mobiilsust ja tema sotsiaal-demograafilise struktuuri muutumist uuriv üksus (praegu juhataja Jaak Uueküla). Nõukogude Eesti rahvastiku sotsiaalne struktuur ja selle muutumine kujunesid nii sotsialismiperioodi ajaloo sektori kui ka sotsioloogiasektorite üheks põhiliseks uurimisprobleemiks.

Unikaalsete kultuuriväärtuste — instituudi arheoloogiliste kogude säilitamise, korrastamise ning eksponeerimise huvides asutati 1971. aastal uus struktuuriüksus — fondide sektor. Juhatajaks sai Jüri Selirand.

Mitmete teiste NSV Liidu uurimiskeskuste eeskujul tõstatati 1970. aastate lõpul ka Ajaloo Instituudis kultuuri kui sotsiaalse süsteemi kompleksse uurimise probleem. Vastavate uuringute edasiviimine jäi 1978. aastal rajatud kultuuriajaloo sektori hooleks (juhataja Ea Jansen).

IX ja X viisaastakul võisid instituudi töötajad rahuldust tunda peamiselt eelmisel perioodil ettevalmistatud kollektiivsete suurteoste ilmumisest. 1974. aastaks oli jõudnud täielikul kujul lugejateni eesti ja vene keeles kolmeköiteline «Eesti NSV ajalugu»<sup>45</sup>, mille põhiautoreile 1977. aastal anti Nõukogude Eesti preemia (kollektiivi juht V. Maamägi, teistest tegijaist H. Arumäe, E. Jansen, J. Kahk, O. Karma, E. Laul, A. Liebman, H. Moora, H. Moosberg, H. Saarniit, J. Saat, A. Vassar). Kolmeköiteline «Eesti NSV ajalugu» on kapitaalteos, mis esmakordselt annab süstemaatilise marksistliku ülevaate eestlaste keerukast ajaloolisest teest esiajaloolistest aegadest sotsialismini, avades formatsioonide vahetuse seaduspärasused meie rahva elust võetud rohke faktimaterjali najal. 1970—1975 ilmus kaheköiteline «Eesti kunsti ajalugu»<sup>46</sup> (kolmes raamatus), toimetaja

<sup>45</sup> Ilmumise järjekorras: Eesti NSV ajalugu. Peatoim. G. Naan. I kd. Kõige vanemast ajast kuni XIX sajandi 50-ndate aastate keskpaigani. Toim. A. Vassar. Tln., 1955; История Эстонской ССР. Т. I (с древнейших времен до середины XIX века). Под ред. А. Вассара и Г. Наана. Таллин, 1961; Eesti NSV ajalugu. II kd. XIX sajandi 50-ndaist aastaist kuni 1917. aasta märtsini. Toimetuskolleegium: peatoim. J. Saat, tegevtoim. A. Vassar, E. Jansen, H. Kruus, A. Päss. Tln., 1963; История Эстонской ССР. Т. II (с 50-х годов XIX века по март 1917 года). Ред. кол.: И. Saat (глав. ред.), А. Вассар (ред.), Х. Круус, А. Пясс, Э. Янсен. Таллин, 1966; Eesti NSV ajalugu. III kd. 1917. aasta märtsist kuni 50-ndate aastate alguseni. Toimetuskolleegium: pea- ja tegevtoim. V. Maamägi, H. Arumäe, J. Kahk, A. Panksejev, J. Saat, E. Sõgel. Tln., 1971; История Эстонской ССР. Т. III (с марта 1917 года до начала 50-х годов). Ред. кол.: глав. ред. В. Маамяги, Х. Арумязь, Ю. Кахк, А. Панксеев, И. Saat, Э. Сыгел.

<sup>46</sup> Eesti kunsti ajalugu. I kd. I. Eesti kunst kõige varasemast ajast kuni 19. sajandi keskpaigani. Toimetuskolleegium: B. Bernstein, E. Jansen, J. Kahk, K. Kirme, E. Pihlak, I. Solomõkova (peatoim.), V. Tiik, V. Vaga. Tln., 1975; II. Eesti kunst 19. sajandi keskpaigast kuni 1940. aastani. Toimetuskolleegium vt. I osa. Tln., 1977; 2. kd. Nõukogude Eesti kunst 1940—1965. Toimetuskolleegium: B. Bernstein, J. Kahk, I. Solomõkova (peatoim.), V. Tiik, V. Vaga. Tln., 1970.



Irina Solomõkova. See suur, kaunilt kujundatud kollektiivteos valgustab mitmekülgselt eesti kunsti arengut vanimatest aegadest nõukogude perioodini (1960. aastate keskpaigani). Töö on saanud Nõukogude Eesti preemia (1980, kollektiivi juht I. Solomõkova). Kollektiivsetest töödest nimeagem veel artiklite kogumikku «Leninlik etapp eesti ajalooteaduses» (koostaja ja toimetaja Endel Laul). See on esimene suurem ülevaate teos eesti ajalookirjandusest üldse. Tõsi küll, raamat ei haara mitte kõiki ajalooteaduse valdkondi, vaid üksnes tähtsamaid: siit leiame täpset informatsiooni EKP ajaloo, töölisklassi ja revolutsioonilise liikumise ajaloo, talurahva- ja agraarajaloo, arheoloogia, etnograafia ja kunstiajaloo uurimisest, samuti arhiivinduse ning ajaloo bibliograafia kohta. Teosele oleks hädasti vaja järke.

Üldistavat laadi töid on ka Lea Tormise suur monograafia Eesti draamateatri arengust.<sup>47</sup> 1980. aastal pälvis teos Nõukogude Eesti preemia.

1970. aastail jätkus instituudis uurimistöö varasematel aastakümnetel väljakujunenud suundades. Endiselt oli ühel aukohal Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ajalugu. Akadeemik Joosep Saadi faktirohke monograafia nõukogude võimu esimestest sammudest Eestis<sup>48</sup> võimaldab hõlpsasti mõista, et tollaste ümberkujunduste tähtsust eestlaste ajaloole ei suutnud kustutada edasised sündmused ega kodanluse diktatuurivõim. 1975. aastal hinnati Nõukogude Eesti preemiaga Karl Siilivase mahukas monograafia «Veebruarist Oktoobrini» (Tln., 1972). 1977. aastal ilmus esimene köide olulise poliitilise tähtsusega kollektiivsest tööst «Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis (1917—1920)» (koostatud ühiselt EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudiga).<sup>49</sup>

Sotsialismiperioodi uurijaist tõusis esile Kulno Kala, eelkõige oma monograafiaga Eesti NSV elektrifitseerimisest.<sup>50</sup> Järgnesid mitmed uurimused noorte sulest Nõukogude Eesti linnade, tööstuse, töölisklassi, maa- ja linnarahvastiku ning intelligentsi kohta (Heino Tonsiver, Harri Roots, Raul Jursoo, David Vseviov, Vladimir Sergejev, Urmas Sõgel, Mai Krikk ja teised R. Pullati juhendatud noored). Seati Nõukogude Eesti sotsiaalse struktuuri uurimise ülesanne; kujunemistendentsidest andis esmaülevaate Raimo Pullat.<sup>51</sup> Uurimistulemused selles valdkonnas peegelduvad niihästi kogumikus, mis käsitleb urbaniseerumist, töölisklassi ja intelligentsi Eesti NSV-s<sup>52</sup>, kui ka läti ja leedu kolleegidega koostöös valminud kollektiivteoses Nõukogude Baltimaade rahvastiku sotsiaalsest struktuurist.<sup>53</sup>

<sup>47</sup> Tormis, L. Eesti teater 1920—40. Sõnalavastus. Tln., 1978.

<sup>48</sup> Saat, J. Nõukogude võimu esimesed sammud Eestis. Oktoober 1917—märts 1918. Tln., 1978; Saat H., Сийливаск К. Великая Октябрьская социалистическая революция в Эстонии. Таллин, 1977.

<sup>49</sup> Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis (1917—1920). I kd. Oktoobrirevolutsiooni võit ja nõukogude võimu kindlustamine. Veebruar 1917—veebruar 1918. Toimetuskolleegium: K. Siilivask (peatoim., esimese köite tegevtoim.), A. Liebman (peatoim. aset., II köite tegevtoim.), H. Arumäe, A. Kõörna, V. Maamägi, E. Mattisen, A. Panksejev, H. Saarniit, J. Saat, O. Utt (toim.). Vt. selle perioodi uurimise kohta 1970. aastaist alates: Arumäe, H. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ja kodusõja ning välisriikide interventsiooni ajaloo uurimine. — Rmt.: Eesti NSV Teaduste Akadeemia 1980—1985. Toimetuskolleegium: ENSV TA akadeemikud A. Kõörna (esimees) ja J. Kahk, korrespondentliikmed A. Raukas, R. Hagelberg ja J. Einasto, ajaloodoktor R. Pullat. Tln., 1986, 267—273.

<sup>50</sup> Kala, K. Eesti NSV elektrifitseerimise ajalugu (XIX sajandi lõpust 1965. aastani). Tln., 1974.

<sup>51</sup> Пуллат Р. Социальная структура Советской Эстонии. Сравнительно-исторический анализ основных тенденций развития. Таллин, 1976; Pullat, R. Nõukogude Eesti ühiskonna sotsiaalse struktuuri peamised arengujooned. Tln., 1977.

<sup>52</sup> Урбанизация. Рабочий класс. Интеллигенция. Актуальные проблемы советского общества. Сборник статей. Ред. кол.: В. И. Всевиов (составитель), К. К. Кала, Р. Н. Пуллат (отв. ред.), В. П. Сергеев, К. К. Сийливаск. Таллин, 1979.

<sup>53</sup> Проблемы социальной структуры Советской Прибалтики. Под ред. Р. Н. Пуллата. Таллин, 1976.

Edenes sotsialistliku põllumajanduse arenguteede uurimine. Nõukogude Eesti põllumajanduse mehhaniseerimist vaatles Mati Rubin; ilmus mahukas artiklite kogumik sotsialistliku põllumajanduse arengu kohta.<sup>54</sup> Viktor Maamägi andis mitmekülgse ülevaate eesti asukatest NSV Liidus.<sup>55</sup>

Sel viisaastakul küpsesid eeldused ka sotsialismiperioodi töölisklassi ja talurahva ajaloo üldkäsitluste koostamiseks.

Sotsialismiperioodi uurimist täiendasid sotsioloogilised uuringud instituudis, millele 1970. aastail oli iseloomulik ühelt poolt ulatusliku empiirilise materjali koondamine ja üldistamine, teiselt poolt uurimisvaldkonna avarumine.<sup>56</sup> Erkki Ranniku juhendusel jätkati vabariigi elanikkonna tööalase ja kultuurilise aktiivsuse uurimist. Korduvad representatiivsed küsitlused (1966, 1973, 1978) võimaldasid selgitada erinevate töötajatekategoriate kultuuritarbimise struktuuri ja selle muutumist. Tööalased uurimused tegid kindlaks tööaktiivsust määravad objektiivsed ja subjektiivsed tegurid töötajate eri rühmades. Tähelepanu pälvis instituudi sotsioloogide töö elanikkonna sotsiaalse mobiilsuse jälgimisel. Mikk Titma juhendusel hakati uurima noorsoo sotsiaalset ja professionaalset orientatsiooni ning selle mõju ühiskonna sotsiaalse struktuuri kujunemisele. Järjest tihedamaks muutus sotsioloogide üleliiduline ja rahvusvaheline koostöö.<sup>57</sup>

1970. aastail kindlustus instituudi agraarajalooline koolkond, mis üleliidulise maine kõrval pälvis ka rahvusvahelise tunnustuse. 1960.—1970. aastail avaldatud tööde põhjal võib Artur Vassari poolt koondatud koolkonna iseloomulike joontena märkida suurt faktitruudust, püüet tungida konkreetsete tootmisüksuste ning inimesteni, taotlust rakendada (matemaatilist) statistikat ja uurida agraarajaloolisi protsesse pikemate ajavahemike lõikes. Hea näide sügavutiminekust nii faktimaterjali kasutamises kui ka teoreetilistes üldistustes oli Artur Vassari enda monograafia talurahva ümberasumisliikumisest.<sup>58</sup> Päevakorrale tõusid uued agraarajaloo uurimisprobleemid, nagu maakasutus- ja maksustusühikute olemus (seda käsitles Enn Tarvel oma kapitaalses uurimuses adramaast<sup>59</sup>), tarbimismõrmed, ekspluateerimismõrmed, talu majanduslik potentsiaal jne.<sup>60</sup> Juhan Kahk andis tervikpildi feodalismi kriisi kohta selle majandustegureist ideevõitluseni.<sup>61</sup> Uudse joonena asuti uurima ka talurahva sotsiaalseid vaateid.<sup>62</sup> Talurahvaajalooli andis õigusaspektist lisa August Traat.<sup>63</sup> Kapitalismi- ja imperialismiperioodi agraararengut asusid uurima A. Vassari õpilased Sirje Kivimäe ja Tiit Rosenberg. Algas üldistava feodalismiperioodi talurahvaajaloo koostamine.

<sup>54</sup> Sotsialistliku põllumajanduse areng Nõukogude Eestis. Artiklite kogumik. Koost. Väino Järv ja Juhan Kahk. Toim. Edgar Tõnurist. Tln., 1976.

<sup>55</sup> *Маамяги В.* Эстонские поселения в СССР (1917—1940 гг.). Таллин, 1976; *Maamägi, V.* Uut elu ehitamas. Eesti vähemusrahvus NSV Liidus (1917—1940). Tln., 1980.

<sup>56</sup> Vt. lähemalt: *Titma, M., Kallus, H.* Sotsioloogia arenguteed Eesti NSV Teaduste Akadeemias. — Rmt.: Eesti NSV Teaduste Akadeemia 1980—1985, 286—293.

<sup>57</sup> Koostöö kohta 1970. aastail vt.: *Айме И., Ранник Э.* Участие в международных социологических исследованиях. — В кн.: Академия наук Эстонской ССР в 1973—1979 годах. Таллин, 1981, 281—283.

<sup>58</sup> *Vassar, A.* Uut maad otsimas. Agraarne ümberasumisliikumine Eestis kuni 1863. aastani. Tln., 1975.

<sup>59</sup> *Tarvel, E.* Adramaa. Eesti talurahva maakasutuse ja maksutuse alused 13.—19. sajandil. Tln., 1972; *Tarvel, E.* Der Haken. Die Grundlagen der Landnutzung und der Besteuerung in Estland im 13.—19. Jahrhundert. Tallinn, 1983.

<sup>60</sup> *Kahk, J., Ligi, H., Tarvel, E.* Beiträge zur marxistischen Agrargeschichte Estlands der Feudalzeit. Neue Ergebnisse. Neue Probleme. Neue Methoden. Tallinn, 1974.

<sup>61</sup> *Kahk, J.* Murrangulised neljakümnead. Tln., 1978.

<sup>62</sup> Eesti talurahva sotsiaalseid vaateid XIX sajandil. Toimetuskolleegium: E. Jansen, J. Kahk (vastutav toim.), A. Vassar. Tln., 1977.

<sup>63</sup> *Traat, A.* Vallakohus Eestis 18. sajandi keskpaigast kuni 1866. aasta reformini. Tln., 1980.

Hoogsalt jätkus 1970. aastail ajaloolise demograafia areng, edasiviijaiks Juhan Kahk, Raimo Pullat, Heldur Palli ja praegused Tartu Riikliku Ülikooli professorid Herbert Ligi ja Sulev Vahtre<sup>64</sup>. Raimo Pullati uurimisobjektiks jäi linnarahvastik, vaatlus laienes demograafilistelt probleemidelt kapitalistlikule urbaniseerumisele ja linnaarengu üldprobleemidele.<sup>65</sup> Heldur Palli tähelepanu köitis täpseid järeldusi võimaldav uurimismetoodika, eelkõige perekonnaloost taastamine, mille abil ta uuris loomulikke liikumist maarahvastiku seas 17.—18. sajandil.<sup>66</sup> Tunnistuseks väga tihedast koostööst vennasvabariikide teadlastega ajaloolise demograafia alal on mitmed ühised artiklite kogumikud ning seminarnõupidamised, algatajaks Raimo Pullat 1974. aastal.<sup>67</sup> Meie teadlaste saavutusi selles vallas on tunnustatud nii üleliiduliselt kui ka välismaal.

Harri Moora rajatud suundade jätkamisel oli arheoloogide möödunud aastakümne vaevanõudvaimaks ülesandeks üldistava töö koostamine Eesti esiajaloo kohta. Sellest veel edaspidi. Üksikute perioodide süvaurimise kõrval (Silvi Laul uuris varast rauaaega, Vello Lõugas varast metalliaega, Jüri Selirand 11.—13. sajandit<sup>68</sup>) olid arheoloogide töös traditsiooniliselt tähtsal kohal etniline ajalugu ning suhted naaberrahvastega. Evald Tõnisson selgitas liivi kultuuri omapärasest arengukäiku, vastavate alade majanduslikke, ühiskondlikke ja etnilisi olusid.<sup>69</sup> Nagu varemgi, nii oli etnilistele ning kultuurisuhete küsimustele pühendatud suur osa etnograafide uurimistööst. Ants Viires lõpetas ulatusliku võrdleva uurimuse talurahva veovahenditest Baltimaadel. Selles on laialdaselt kasutatud lingvistilist materjali.<sup>70</sup> Huvitava ajaloolise läbilõike tänapäevalgi aktuaalsetest inimese ja looduse suhetest pakub Ants Viirese käsitlus eesti talurahva vahetõrkest metsa ja puudega.<sup>71</sup> Aliise Moora andis põhjaliku ülevaate eesti talurahva vanemast toidust.<sup>72</sup>

Arheoloogia, etnograafia ja antropoloogia eduka arengu tõttu osutusid meie teadlased väärilisteks osalejateks ülemaailmsel fennougristide kongressidel; 1970. aastal toimus see paljude maade teadlasi ühendav foorum teatavasti Tallinnas.

Eelnevas on korduvalt tähelepanu juhitud instituudi teadlaste koostööle teiste vennasvabariikide, eelkõige Moskva kesksete uurimisasutuste juhtivate ning kogemustega teadlastega kui eduka edasimineku ühele olulisele eeldusele. See on olnud traditsiooniliselt tihe ning seetõttu ka märgatavalt tulemusrikas eelkõige sellistes valdkondades nagu arheoloogia, numismaatika (väärib hindamist eriti numismaatik A. Bõkovi abi), etnograafia, antropoloogia, agraraialugu, skandinavistika, ajalooline demograafia jne. Nende seas, kes meie teadlasi on konsultatsioonide ja esinemistega abistanud ning meiega koostööd arendanud, võib aastaküm-

<sup>64</sup> Vahtre, S. Eestimaa talurahvas hingeloenduste andmeil (1782—1858). Ajaloolis-demograafiline uurimus. Tln., 1973.

<sup>65</sup> Pullat, R. Eesti linnad ja linnalised XVIII sajandi lõpust 1917. aastani. Tln., 1972; Pullat, R. Linnad kodanlikus Eestis. Ajaloolis-demograafiline käsitlus. Tln., 1978; Pullat, R. Городское население Эстонии с конца XVIII века до 1940 года. Таллин, 1976.

<sup>66</sup> Palli, H. Ajaloolise demograafia probleemid Eestis. Tln., 1973; Палли Х. Естественное движение сельского населения Эстонии (1650—1799), 1—3. Таллин, 1980. Vt. ka populaarsetest ülevaadetest: Palli, H. Rahvastik ja ajalugu. Tln., 1973.

<sup>67</sup> Informatsiooni selle ja üldse ajaloolise demograafia arengu kohta meil võib leida: Численность, структура и движение населения. Реферативный сборник. (Составитель С. Кивимяэ). Таллин, 1981.

<sup>68</sup> Selirand, J. Eestlaste matmiskombid varafeodaalsete suhete tärgamise perioodil (11.—13. sajand). Tln., 1974.

<sup>69</sup> Tõnisson, E. Die Gauja-Liven und ihre materielle Kultur. (11. Jh. — Anfang 13. Jh.) Ein Beitrag zur ostbaltischen Frühgeschichte. Tallinn, 1974.

<sup>70</sup> Viires, A. Talurahva veovahendid. Baltimaade rahvapäraste põllumajanduslike veokite ajalugu. Tln., 1980.

<sup>71</sup> Viires, A. Puud ja inimesed. Puude osast Eesti rahvakultuuris. Tln., 1975.

<sup>72</sup> Moora, A. Eesti talurahva vanem toit. I osa. Tähtsamad toiduviljad, teraroad ja rüüped. Tln., 1980.

netele tagasi vaadates nimetada suurimaid nimesid Nõukogude historiograafias: akadeemikud B. Grekov, B. Rõbakov, A. Pankratova, I. Mints, J. Bromlei, A. Samsonov, A. Narotšnitski, M. Kim, B. Piotrovski, P. Pospelov, V. Janin; korrespondentliikmed J. Poljakov, P. Zilin, V. Pašuto, A. Artsihhovski, I. Kovaltšenko; mitmed Läti ja Leedu teaduste akadeemiade liikmed ja paljud teised.

Lisaks üleliidulistele ning rahvusvahelistele kontaktidele on pidevalt laienenud oma vabariigis nende teadlaste ja asutuste ring, kellega instituut on koostöös või kellele ta omalt poolt on osutanud ja püüab osutada abi, näiteks kõrgkoolid, muuseumid, kodu-uurimiskomisjonid, koolid ja teised asutused. Uurimistöö süvendamine ja laiendamine, suurte kapitaalsete üldistavate tööde teokssaamine, seega oma ülesannete edukas täitmine Ajaloo Instituudi kollektiivi poolt ei olegi võimalik ega mõeldav sõbraliku koostööta vabariigi kõrgkoolide või muude asutuste teadlastega. Ajaloo Instituut on aastate vältel olnud taimelavaks, mis on andnud kvalifitseeritud kaadrit Tartu Riiklikule Ülikoolile, Tallinna Pedagoogilisele Instituudile, Kunstiinstituudile ning mitmetele teistele õppeasutustele.

**Lõppenud viisaastakust.** XII viisaastakusse astus Ajaloo Instituut meie vabariigi oludes küllalt suure ja mitmekülgsete kogemustega kompleksse uurimisasutusena. Teoks said mitmed organisatsioonilised ümberkujundused: direktoriks oli 1984—1985 Juhan Kahk, 1985. aastast peale juhib kollektiivi Raimo Pullat. 1982. aastast on asedirektoriks Priit Järve. 1982—1986 oli teadussekretäriks Urve Teistre, 1986. aastast Raul Juursoo ja Erik Truuväli. Uute struktuuriüksuste seas nimetagem etnograafia sektorit (juhataja Ants Viires) ja Oktoobrirevolutsiooni ajaloo sektorit (juhataja Karl Siilivask). Märkimisväärseid tulemusi saavutati peaaegu kõigis tähtsamais uurimisvaldkondades, niihästi ajaloo, sotsioloogia ja filosoofia kui ka arheoloogia ja etnograafia alal, samuti sidemete arendamisel vennasvabariikide ja välismaa teadusasutustega. Sotsioloogid osalesid vabariiklikus kompleksprogrammis «Eesti NSV sotsiaal-majanduslik areng» akadeemik Arno Kõörna juhtimisel.

Möödunud viisaastaku vältel kaitsti Ajaloo Instituudis küll 2 doktori- ja 12 kandidaativäitekirja, kuid teadlaskaadri kvalifikatsiooni tõus on olnud siiski küllalt aeglane. Instituudi juhtkond ja parteibüroo on kavandanud meetmeid uurimistööde lõpetamiseks; töötajate asteeterimine 1986. aasta suvel aitas omalt poolt kaasa nooremate tööseisu selgitamisele ja stimuleerimisvahendite leidmisele. 1986. aasta lõpul esitati kaitsmiseks ja kaitsti juba mitmeid kandidaativäitekirju ajaloo ja sotsioloogia alalt, esitatud on üks doktoritöö.

Instituudi töötajatest seitsmele anti eelmisel viisaastakul Eesti NSV riiklik preemia.

Viisaastakul tugevnes instituudi materiaalne baas — valmisid esimesed kolm arheoloogiakeskuse hoonet üldmaksumusega 2,5 milj. rubla. 1986. aastal loodi tänapäevane gearheoloogia ja muinastehnoloogia laboratoorium. See kõik näitab partei ja valitsuse tähelepanu rahvusteaduste arendamisele ja aitab väärata primitiivset rajatagust valet meie rahvusteaduste piiratud arengust tänapäeval. Rajati terminalside Küberneetika Instituudi suure arvutiga ja rakendati tööle andmepank «Sotsioloogia». Uus mälu-seade avab instituudi sotsioloogidele, ajaloolastele ja teiste teadussuundade esindajaile uusi võimalusi süvauuringuteks.

Ajaloo Instituudi praegused teaduslikud põhisuunad on Oktoobrirevolutsiooni ja kodusõja ajalugu, nõukogude ühiskonna, töölisklassi ja industrialiseerimise ning talurahva ajalugu; eestlaste etnogeneesi kompleksuurimine; kultuuriajalugu; rahvussuhete aktuaalsed probleemid; ühiskonna sotsiaalse struktuuri dünaamika ja sotsialistliku elulaadi uurimine; sotsiaalsete protsesside interdistsiplinaarse uurimise filosoofilis-metoloogilised küsimused.

«Tänu oma seisundile sotsialistliku tootmise süsteemis, poliitilistele kogemustele, kõrgele teadlikkusele ja organiseeritusele ning tööalasele ja poliitilisele aktiivsusele liidab töölisklass meie ühiskonna üheks tervikuks, etendab juhtivat osa sotsialismi täiustamisel ja kommunismi ehitamisel» — need on M. Gorbatšovi sõnad NLKP XXVII kongressi tribüünilt.<sup>73</sup> Kongressiks suutis instituut koostada ja avaldada kapitaalset kollektiivset töö Nõukogude Eesti töölisklassi ajaloost (vastutav toimetaja Raimo Pullat)<sup>74</sup>, milles laialdase arhiivimaterjali põhjal jälgitakse nii töölisklassi koostist (erinevate professionaalsete gruppide kujunemist vabariigi rahvamajanduse põhiharude arengu taustal) ja tema kohta ning osatähtsust Eesti NSV rahvastiku üldises sotsiaalstruktuuris, tema ajaloolist osa ühiskonna revolutsioonilisel ümberkujundamisel meie vabariigi tingimustes. Uurimuse koostamisest võtsid osa ajaloolased, majandusteadlased, etnograafid ja sotsioloogid; eriti suur oli Kulno Kala, Raul Juursoo, Eerik Truuvälja, Harri Rootsi ja David Vseviovi koormus. Olgu lisatud, et tänaseks on valminud ka kapitalismiperioodi töölisklassi ajaloo käsikiri (toimetaja Heino Arumäe).

Viisaastakul täideti sotsialismiperioodi ajaloo sektoris kavandatud ühiskonna sotsiaalse struktuuri uurimise programm; saavutustele töölisklassi ja haritlaskonna uurimisel lisandus maatöölisklassi ja maaharitlaskonna käsitus (vastavalt U. Sõgeli ja V. Ševtsovi väitekirjad).

Olulisest rahvamajanduse valdkonnast — ehitusest — andis oma lühimonograafias ülevaate Raul Juursoo.<sup>75</sup>

Kirjastusele on üle antud Nõukogude Eesti talurahva ajaloo III köite I osa mahukas käsikiri (toimetaja Mati Rubin), valminud on ka II osa (aastad 1960—1985) käsikirju, mis kajastavad sotsialismi võidukäiku meie külas selle keerukuses ja vastuolulisuses. Kirjastuses on ka Eesti NSV ajaloo lugemiku III köite käsikiri (aastad 1940—1950).

Rahvussuhete täiustamise ja arendamise vajaduse tõttu meie riigis on oluline vastava problemaatika süvendatud uurimine. Akadeemik Viktor Maamäe juhendatavas rahvussuhete ja rahvusküsimuse uurimise vabariiklikus programmis oli Ajaloo Instituut 17 ülesande täitja. Eesti NSV ja Moskva teadlaste ühistööna on juba ilmunud kaks artiklite kogumikku.<sup>76</sup> Kaitstud on väitekirja Eesti NSV kultuurisidemete sotsialismimaadega (Silvi Teesalu). Suurematest spetsiaaltöödest nimetagem käsikirjas valminud artiklite kogumikku «Kultuurikontaktid. Nõukogude Eesti kunstikultuuri arengu internatsionaalseid aspekte» (koostaja Ea Jansen). Ka «Nõukogude Eesti töölisklassi ajaloos» on rahvaste sõpruse ning koostöö teema tähtsal kohal. Hakati uurima Eesti NSV sotsiaal-majanduslikke sidemeid teiste liiduvabariikide ja sotsialismimaadega, uue teemana on plaani võetud Eesti NSV osatähtsus Tjumeni energeetikakompleksi ja BAM-i rajamisel. On mõistetav, et kogu ühiskonnaelu ümberkujundamine nõuab rahvussuhete edasist süvendatud uurimist, eelkõige sotsioloogiliste meetoditega.

Saavutuseks revolutsioonide ja revolutsioonilise võitluse ajaloo uurimisel oli koostöös EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudiga koostatud koguteose «Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis

<sup>73</sup> Gorbatšov, M. NLKP Keskkomitee poliitiline ettekanne Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXVII kongressile. 25. veebruaril 1986. Tln., 1986, 58.

<sup>74</sup> История рабочего класса Советской Эстонии. Ред. кол.: д-р ист. наук Р. Пуллат (отв. ред.), акад. АН ЭССР А. Кёёрна, чл.-кор. АН ЭССР К. Сийливаск, д-р ист. наук, лауреат Государственной премии СССР В. А. Ежов, канд. ист. наук К. Кала, канд. юр. наук Э.-Ю. Труувяли, канд. ист. наук Р. Юурсоо. Таллин, 1985.

<sup>75</sup> Юурсоо Р. Развитие материально-технической базы и индустриализация строительства в Эстонской ССР (1945—1970 гг.). Таллин, 1983.

<sup>76</sup> Межнациональные связи и взаимодействие культур народов СССР. Таллин, 1978; Нация и культура. Ред. кол.: Ю. В. Арутюнян, И. А. Гришаев, Л. М. Дробужева, Ю. Ю. Какх, В. А. Маамяги (отв. ред.). Таллин, 1985.

(1917—1920)» lõpuleviimine — ilmus selle teine köide.<sup>77</sup> Ühistööna (osa-lejaks veel Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehituse Riiklik Keskarhiiv) valmis kaheköiteline materjalide kogumik samade sündmuste kohta.<sup>78</sup> Koos välisministeeriumiga koostati dokumentide valimik sotsialistlikest revolutsioonidest Eestis 1917—1940.<sup>79</sup> Need tööd, mis toovad teaduslikku käibesse hulgaliselt uut väärtuslikku allikmaterjali, on eriti suure ideoloogilise ja poliitilise tähtsusega: paljastatakse kodanlik-natsionalistlike ajaloolaste ja antikommunismi ideoloogide poolt kodusõja ja välisriikide interventsiooni sündmuste kohta levitatud võltsingid.

Poliitilise ajaloo alal tuleb märkida veel Eerik Truuvälja käsikirjas valminud kaheköitelist monograafiat «Valimisõigus ja valimised Eestis 1917—1980» (1986). Esmakordselt on jälgitud valimisõiguse põhiinstitutsioonide tekkimist ja arengut ning nende rakendamise praktikat kohalike riigiorganite formeerimisel pika ajavahemiku jooksul — Oktoobrirevolutsiooni ja kodusõja, kodanliku Eesti ja 1940. aasta revolutsiooni ajal ning sõjajärgsel perioodil Eesti NSV-s.

Instituudis traditsiooniliselt tugeva agraarajaloo alal nimetagem põhisaa-vutusena feodalismiperioodi ja kapitalismile ülemineku aega käsitleva Eesti talurahva ajaloo I köite trükivalmis seadmist (toimetaja E. Tarvel). Sama suunda viisid edasi Artur Vassari mälestusele pühendatud artiklite kogumik talurahaajaloo probleemidest Ida- ja Põhja-Euroopas<sup>80</sup>, Enn Tarveli Lahemaa ajalugu<sup>81</sup>, demograafia osas Heldur Palli Lääne-Eesti rahvastikku käsitlev töö<sup>82</sup>, Juhan Kahki mitmekülgne käsitlus talupojast ja mõisnikust<sup>83</sup>. Tähelepanu äratas publikatsioon «Henriku Liivimaa kroonika».<sup>84</sup> Raimo Pullati ning Uno Mereste sulest ilmus Saksamaa Liitvabariigis Kölnis pikem uurimus Tallinna elanikkonna kujunemisest 18. sajandil ja aegridade rekonstrueerimisest ajaloolises demograafias. Elanikkonna uurimisele 17. sajandi Tallinnas oli pühendatud Teet Veispaki 1986. aastal kaitstud väitekirj.

Viimasel ajal on feodalismiperioodi uurimistemaatika mitmekesisestunud. Narva kaubandust uurinud Jüri Kivimäe hooleks on hindade ajalugu, jälgitakse ka keskaja poliitilist ajalugu. Arendatakse edasi asustusajaloo suunda (E. Tarvel).

Kultuuriajaloo alal on eelnenud viisaastakul järgitud põhiliselt kaht suunda. Esimene neist on kunstikultuuri uurimine, millega tegeldi nii kunstiajaloo kui ka kultuuriajaloo sektoris. Viimases on tähelepanuväärmaid tulemusi Nõukogude Eesti teatri ajaloo uurimisel. Ilmunud on Karin Kase 50-poognane monograafia Nõukogude Eesti sõnateatri ajaloost, milles kajastuvad selle arvukad kunstisaavutused ning meie teatri rahvalik-

<sup>77</sup> Revolutsioon, kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis (1917—1920). II kd. Eesti Tööraha Kommuun, kodusõda ja võitlus rahu eest. Toimetuskolleegium: K. Siilivask (peatoim., I köite tegevtoim.), A. Liebman (peatoim. aset., II köite tegevtoim.), H. Arumäe, A. Kõörna, V. Maamägi, E. Mattisen, A. Panksejev, H. Saarniit, J. Saat, O. Utt (toim.). Tln., 1982.

<sup>78</sup> Kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis 1918—1920. Dokumente ja materjale. I kd. Toimetuskolleegium: K. Siilivask (peatoim.), H. Arumäe (toim.), E. Kaup, A. Liebman, E. Mattisen, Ü. Taigro, B. Varkki. Tln., 1984; II kd. Tln., 1986.

<sup>79</sup> Sotsialistlikud revolutsioonid Eestis 1917—1940. Eesti astumine NSV Liidu koosseisu. Dokumente ja materjale. Koost. H. Arumäe, O. Kuuli, A. Liebman, E. Mattisen, K. Siilivask. Toim. J. Kahk. Tln., 1986.

<sup>80</sup> Феодальный крестьянин в восточной и северной Европе. Сборник статей. Составители Ю. Какх и Э. Тарвел. Таллин, 1983.

<sup>81</sup> Tarvel, E. Lahemaa ajalugu. Tln., 1983.

<sup>82</sup> Palli, H. Lääne-Eesti rahvastiku struktuur ja taastootmine (Karuse 1685—1799). Tln., 1984.

<sup>83</sup> Kahk, J. Peasant and Lord in the Process of Transition from Feudalism to Capitalism in the Baltics. (An Attempt of Interdisciplinary History.) Tallinn, 1982.

<sup>84</sup> Henriku Liivimaa kroonika. Tõlkinud Richard Kleis. Toimetanud ja kommenteerinud Enn Tarvel. Tln., 1982.

kus<sup>85</sup>. Lea Tormis on uurinud Nõukogude Eesti väljapaistvate lavastajate Priit Põldroosi ja Voldemar Panso lavastajateed ja -tööd. Karin Kase eestvõttel uuritakse ka teatrikunsti vastuvõttu<sup>86</sup>, selgunud on meie rahva teatrihuvi stabiilsus. Pidev on instituudi teatriloostaste kaastöö üleliidulistele Nõukogude Liidu rahvaste teatriajalugu ja nõukogude teatrit käsitlevatele kollektiivväljaannetele. Viimasel ajal on alanud ka Nõukogude Eesti muusikakultuuri ja kinokunsti ajaloo uurimine.

Teine suund on kultuurilooline kitsamas mõttes, see tähendab, uuritakse ajaloolisest aspektist rahva osalemist kultuuris.<sup>87</sup> Selleski valdkonnas taotletakse interdistsiplinaarset koostööd ajaloolaste, etnograafide ja sotsioloogide vahel, samuti vastavate uuringutega tegelevate eri asutuste koostööd. Positiivne on vahest asjaolu, et tööle on suudetud rakendada mitmeid noori uurijaid-kraaditaotlejaid väljaspool instituuti (teemadeks ajakirjanduse ajalugu, kultuurisuhted, rahva kunstilise isetegevuse ajalugu jm). Teokstegemisel on sektoritevaheline kultuuriajalooline uurimisprogramm «Rahvas ja kultuur». Huvi kultuuriloolise temaatika vastu on vabariigis suur. Kirjastusele on üle antud ökoloogilise mõtteviisi ajaloolistele juurtele — rahvalikule looduskäsitusele — pühendatud artiklite kogumik (koostaja E. Jansen). Märkida tuleks ka meie teadlaste välismaal (Stockholm, 1985) avaldatud artiklitesarja, mis käsitleb eesti kodanliku rahvuse ja tema kultuuri kujunemist ning selle sotsiaal-majanduslikke juuri, propageerides seega marksistlik-leninlikku ajaloomõistmist ning meie teadlaste süvauuringute tulemusi.

Kunstiajaloo sektoris on viimasel viisaastakul valminud käsikiri «Nõukogude Eesti kunstist 1960.—1970. aastail» (koostaja I. Solomõkova), mis on omamoodi järg kunstiajaloo üldkäsitlusele. Selles jälgitakse kunsti tormilist arengut vabariigis viimastel aastakümnetel; käsitletakse maali, graafikat, skulptuuri, tarbekunsti, disaini, monumentaalmaali, kunstielu ja kunsti arengu üldjooni. Koostatud on kogumik «Kunst läbi aegade» ning Eesti kunsti ajaloo lühiväljaanne.

Monograafiaga eesti raamatugraafika tekkest viis Rein Loodus lõpule ülevaate sellest kunstialast.<sup>88</sup> Ajastu ja kunsti seoseid aitavad mõista Lehti Viiraja<sup>89</sup>, Irina Solomõkova<sup>90</sup> ja Viivi Viilmani<sup>91</sup> monograafilised uurimused vastavalt Kr. Raua, H. Mugasto ja J. Raudsepa kohta.

Rahvahariduse ajaloo sektoris on Endel Laulu juhendusel koostatud ja kirjastusele üle antud Eesti kooli ajaloo kahe esimese köite mahukad käsikirjad; ilmuma peavad sel viisaastakul kõik neli kavandatud köidet. Nõukogude perioodi kutseharidust uuris edukalt Ahto Kennik, varasemat aega Väino Sirk<sup>92</sup>, rahva kirjaoskust nekrutinimekirjade põhjal Liivi Aarma. Sektori uurimistulemustega võimaldab tutvuda ka Endel Laulu koostatud kogumik «Hariduse ja kooli ajaloost Eestis».<sup>93</sup> Ilmus ülevaade NSV Liidu vanima keskkooli, Tallinna I Keskkooli ajaloost.<sup>94</sup>

Nende põhiliste kultuuriajalooliste suundade kõrval tegeldakse instituudis vähesel määral ka teaduslooga; märkigem Karl Martinsoni käsitlusi teadusorganisatsioonist ja -kaadrist.<sup>95</sup> Need annavad lisa haritlas-

<sup>85</sup> Kask, K. Eesti nõukogude teater 1940—1965. Sõnalavastus. Tln., 1987.

<sup>86</sup> Kask, K., Vellerand, L. Inimesed teatrisaalides. Tln., 1980. (Sama ka vene, saksa ja inglise keeles.)

<sup>87</sup> Aarelaid, A., Jansen, E. Rahva kultuurielust minevikus ja tänapäeval. Tln., 1982.

<sup>88</sup> Loodus, R. Nõukogude Eesti raamatugraafika. Tln., 1976.

<sup>89</sup> Viiraja, L. Kristjan Raud 1865—1943. Looming ja mõtteavaldused. Tln., 1981.

<sup>90</sup> Solomõkova, I. Hando Mugasto 1907—1937. Tema elu, tema looming, tema aeg. Tln., 1984.

<sup>91</sup> Viilman, V. Juhana Raudsepp. Tln., 1984.

<sup>92</sup> Sirk, V. Kutseharidus Eestis 19. sajandi algusest 1917. aastani. Tln., 1983.

<sup>93</sup> Hariduse ja kooli ajaloost Eestis. Koost. ja toim. Endel Laul. Tln., 1979.

<sup>94</sup> Tallinna I. Keskkool 1631—1981. NSV Liidu vanima keskkooli minevik ja tänapäev. Koost. Endel Laul. Tln., 1981.

<sup>95</sup> Martinson, K. Teadlane ja teaduslik publikatsioon Nõukogude Eestis. Tln., 1979. (Käsi- kirjas on uurimus teaduskaadri ja -organisatsiooni kujunemisest Eestis.)

konna vaatlusele. Viimases valdkonnas on oodata Oie Elango ulatusliku monograafia «Eesti NSV kunstiintelligentsi kujunemine aastail 1944—1980» ilmumist. Hõlmates aega sõjajärgsest ülesehitustööst 1980. aastateni, valgustab monograafia rikkaliku allikmaterjali najal Nõukogude Eesti kunstiintelligentsi kui sotsiaalse ja professionaalse grupi väljakujunemist.

Arvestades sotsialismiperioodi sektoris tehtud uuringuid, on nüüd loodud eeldused Nõukogude Eesti haritlaskonna üldistavaks vaatluseks ja Eesti intelligentsi varasema kujunemisloo jälgimiseks.

Arheoloogiasektori uurimisülesandeks olid ja on kolm põhisuunda: materiaalse kultuuri ja tootlike jõudude arenemine; asustuse areng ning sellega seotud inimese ja looduskeskkonna suhete kujunemine; Eestis ja naaberriikidel toimunud etnilise ajaloo protsesside valgustamine. Uurimistöös on arheoloogid traditsiooniliselt taotlenud koostööd paljude muude teadusharudega, et võimalikult mitmekülgset avada arheoloogilistes allikates peituvat teavet. Viimastel aastatel on traditsiooniline koostöö loodusteadlastega jõudnud uuele tasandile — on suundunud samade objektide ühisuurimisele. Sellisel viisil uuritakse näiteks Rebala agraarajaloolist kaitseala, Kirde-Eesti fosforiidimaardla piirkonda ja Vooremaad. Uusi perspektiive selles suhtes avab instituudi geoarheoloogia laboratooriumi rajamine, kus on olemas ajakohased tehnilised vahendid ja kasvamas vastav kaader.

Antropoloogilistel välitöödel on kogutud ulatuslik materjal Pärnu, Haapsalu, Kingissepa, Kohtla-Järve, Rakvere, Viljandi, Paide ja Põlva rajoonist, samuti kahest Ida-Läti rajoonist, kokku umbes 2300 inimese vere ja antropoloogilis-füsioloogiliste tunnuste kohta. Jätkunud on odontoloogilise materjali läbitöötamine.

1982. aastal ilmus trükist arheoloogide pikaajalise töö üldistus — kapitaalne «Eesti esiajalugu»<sup>96</sup>, mille autorid Lembit Jaanits, Silvi Laul, Vello Lõugas ja Evald Tõnisson 1985. aastal pälvisid Eesti NSV riikliku preemia. Nimetatud on Harri Moora õpilased, keda tema kui koostamise algataja ise oli määranud kaasautoriteks. Teoses on jälgitud esiajalugu kui pidevat terviklikku arenguprotsessi. Oskuslikult on kasutatud olemasolevat rohket, ent mitmes suhtes ometi lünklikku arheoloogilist ainet majanduse iseloomu ja arengutaseme, võimaluse piires ühiskondlike suhete, samuti kultuuritaseme ning -suhete ja etnilise koostise valgustamiseks.

Lisaks sellele nimetagem ilmunud töödest kogumikku, mis kajastab traditsioonilisi koostöösuhteid vennasrahvaste teadlastega<sup>97</sup>, esmakordset ingliskeelset ülevaadet meie arheoloogide tööst<sup>98</sup> ja Nõukogude Eesti ning Rootsi arheoloogide ühist kogumikku (Stockholm, 1985). Käsikirjas on valminud Evald Tõnissoni suur monograafia Eesti linnustest ja Mare Auna monograafia muististest Kagu-Eestis. Ilmunud on antropoloogide kollektiivne monograafia «Eestlaste antropoloogia seoses nende etnogeneesiga» (K. Mark, L. Heapost, G. Sarap).<sup>99</sup>

Ehkki meie arheoloogidel on mainimisväärsed saavutusi, seisab ees veel suur töö leiuainese praegustasemel süstematiseerimisel, nõuetekohasel säilitamisel ning arvutustehnika kasutuselevõtul.

Viimase aja olulisemaid töid etnograafia alal oli Baltimaade ajaloolis-etnograafilise atlase koostamine ühiselt NSVL TA Etnograafia Instituudi, Läti ja Leedu NSV TA Ajaloo Instituudi etnograafia sektorite ja Eesti

<sup>96</sup> Eesti esiajalugu. L. Jaanits, S. Laul, V. Lõugas, E. Tõnisson. Tln., 1982.

<sup>97</sup> Новое в археологии Прибалтики и соседних территорий. Сборник статей под ред. Ю. Селиранда. Таллин, 1985.

<sup>98</sup> Selirand, J., Tõnisson, E. Through Past Millennia. Tallinn, 1984 (ilmus eesti keeles aastail 1964 ja 1973).

<sup>99</sup> Lisatagu, et trükist ilmus antropoloogia vallas töö: Heapost, L. Tallinna kooliõpilaste ealine antropoloogia (1966—1969). Tln., 1984.



NSV Riikliku Etnograafiamuuseumiga.<sup>100</sup> Trükki on minemas rahvarõivaste köide, ettevalmistamisel asulaid ja ehitusi käsitlev köide (meilt autoriks G. Troska). Sektor on alustanud suure mitmekeelse eesti etnograafia seletussõnaraamatu koostamist. Vana traditsioonilise rahvakultuuri uurimisel on süstemaatiliselt edasi viidud etnilise ajaloo seisukohalt olulisi, seni vähem uuritud teemasid, nagu rahvapärased muusikariistad (I. Tõnurist) ja rahvameditsiin, vähemal määral ka rahvakunst.

Etnograafide uurimistöös on olulisele kohale tõusnud veel kaks valdkonda. Ühelt poolt uuritakse eesti rahvakultuuri ümberkujunemist kapitalismi tingimustes<sup>101</sup>, trükis on Gea Troska monograafia küladest. Teiselt poolt on käsitusobjektiks Nõukogude Eesti linnaolmes sotsialismi ajal toimuvad etnilis-kultuurilised protsessid, seejuures ühe keskse teemana rahvusliku ja internatsionaalse vahetõrje segarahvuslikes perekondades. Käsikirjas on valminud Jelizaveta Richteri teemakohane lühimonograafia «Integratsiooniprotsessid Tallinna segarahvuslikes perekondades». Etniliste protsesside uurimine on praegu nõukogude etnograafias olulisel kohal; ka meie vabariigis on vajalik etnosotsioloogiliste uuringute edasi viimine interdistsiplinaarses koostöös.

Etnograafide tähelepanu köidab järjest enam linnaelu.<sup>102</sup> Kavandamisel on uus rahvusvaheline programm: Moskva, Eesti ja Soome etnograafid, sotsioloogid ja ajaloolased kavatsevad uurida objekti «Väike-linn» ühe Eesti väikelinna ja Soome linna Loviisa baasil. Järele põlv (lapsed) on viimastel aastatel järjest enam nõukogude etnograafia tähelepanu keskmesse tõusnud; nende stiihiliselt kujunenud kollektiive on asutud uurima ka meie etnograafia sektoris (E. Mäsak).

Instituudi filosoofia sektor on rööbiti Tartu Riikliku Ülikooli filosoofia kateedriga kujunenud keskuseks, kus valmistatakse ette kõrgema kvalifikatsiooniga filosoofide kaadrit kõrgkoolidele ja uurimisasutustele (sektorist on mujale suundunud L. Valt, Ü. Kaevats, A. Pork). Kaadri liikuvusest hoolimata on sektori väikesearvuline koosseis (möödunud viisaastakul 3 koosseisulist teadurit) saavutanud märkimisväärsed tulemused. Viidi lõpule Oleg Podlišeovski ulatusliku monograafia väljaandmine.<sup>103</sup> Jaan Rebase monograafia «Tunnetusteooria põhiprobleemid»<sup>104</sup> on kapitaalsemaid töid Eesti filosoofide sulest üldse. Sektori uurimisteema kohta «Interdistsiplinaarsuse printsiip ja teaduslik seletus» avaldati spetsiaalseid artikleid «Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetistes». Käsikirjas on valminud Aleksander Uibo monograafia, mis käsitleb teadusliku teooria olemust ajalooteaduses. Sektori juhataja, Eesti NSV Teaduste Akadeemia korrespondentliikme Jaan Rebase juhendusel pikemaks ajaks kavandatud uurimissuund — sotsiaalsete protsesside kompleksse, interdistsiplinaarse uurimise filosoofilis-metodoloogilised küsimused — on nüüdisajal väga aktuaalne.

Tähtsamad tulemused sotsioloogia vallas on saavutatud koostöös Balti liiduvabariikidega NSVL Sotsioloogia Assotsiatsiooni Balti osakonna raames. Ajaloo Instituudi sotsioloogidele on uurimistöö põhisuundades kuulunud juhtiv osa, nende poolt välja töötatud uurimisprogrammid, ankeet, töötlusviisid ja andmete analüüsi tee.

<sup>100</sup> Историко-этнографический атлас Прибалтики. Ред. кол.: С. И. Брук, А. О. Вийрес, А. И. Вишняускас, И. А. Лейнасаре, В. И. Моркунас, А. Ю. Петерсон, М. Г. Рабинович, М. К. Слава, Л. Н. Терентьева (глав. ред.), С. М. Цимермане, Н. В. Шлыгина. Земледельце: А. О. Вийрес, И. А. Лейнасаре (куратор), В. И. Моркунас, М. Г. Рабинович (отв. ред.). Autoreiks olid meilt E. Karu, S. Laul ja E. Tõnisson.

<sup>101</sup> Vt. kogumikke: Eesti talurahva majanduse ja olme arengujooni 19. ja 20. sajandil. Vastut. toim. G. Troska. Tln., 1979; Eesti külaelu arengujooni. Toim. Ants Viires. Tln., 1985.

<sup>102</sup> Mäsak, E. Elutingimustest Tallinna eeslinnades 1870—1940. Tln., 1981.

<sup>103</sup> Подлишевский О. Современная буржуазная философия науки о языке и развитии естественнонаучного знания. Ч. I. Таллин, 1980; ч. II. Таллин, 1982.

<sup>104</sup> Rebane, J. Tunnetusteooria põhiprobleemid. Tln., 1986.

Koos läti ja leedu sotsioloogidega osaleti rahvusvahelises kõrvutavas uurimuses «Kõrghariduse mõju sotsialistliku ühiskonna sotsiaalse struktuuri arengule». Selle tulemusi käsitleb vastav kollektiivne monograafia (toimetaja M. Titma).<sup>105</sup> Uurimus näitas, et peamine üliõpilaskonda diferentseeriv tegur pole mitte rahvus ega regioon, sotsiaalne päritolu ega sugu, vaid õpitav eriala. Erialarühmade sotsiaalses hierarhias järgnevad meditsiini- ning kunstierialade üliõpilastele humanitaar- ja majanduserialade, pedagoogika-, inseneri- ja põllumajanduserialade üliõpilased.

1985. aastal ilmusid nelja Eesti NSV keskkoolilõpetajate põlvkonna (1966—1979) elluastumisprotsessi uurimise tulemusi kokkuvõttev kollektiivne monograafia «Noore põlvkonna elutee: valik ja teostamine»<sup>106</sup> ning Ellu Saare ja Mikk Titma monograafia «Põhiliste sotsiaalsete kihtide täienduse formeerimise modelleerimine»<sup>107</sup>. Uurimus näitas, et noore põlvkonna sotsiaalse aktiivsuse määrab elu põhivaldkondadesse lülitumine, enesemääratlus toimub eri sotsiaalsetes gruppides erinevalt.

1982. aastal Mehhikos toimunud ülemaailmse sotsioloogia kongressi eel osalesid Mikk Titma ja Ellu Saar kollektiivse monograafia «Nõukogude sotsioloogia»<sup>108</sup> koostamisel; ilmus ka Mikk Titma mahukas üldistav monograafia «Noorte sotsiaal-professionaalne orientatsioon»<sup>109</sup>.

Viisaastaku jooksul on suurenenud akadeemia sotsioloogide osa vabariigi sotsioloogiliste uuringute koordineerimisel. EKP Keskkomitee ideoloogiakomisjoni juurde moodustati 1983. aastal sotsioloogiliste uuringute ja avaliku arvamuse uurimise seksioon ning ekspertide grupp.

Elulaadi uurimisel pöörati peatähelepanu vaba aja kasutamise ning perekonna probleemidele. Korduvatele sotsioloogilistele küsitlustele tuginedes selgitati elanikkonna kultuuris osalemise arengutendents (E. Rannik, M. Järve). Saadud andmed, avaldatud mitmetes lühimonograafiates jm. väljaannetes<sup>110</sup>, on kasutatavad elanikkonna kultuuriaktiivsuse prognoosimiseks tulevikus. Samal eesmärgil töötati välja kultuuritarbijate tüpoloogia, mis võimaldas eristada ühelt poolt ühekülgse ja teiselt poolt mitmekülgse tegevusstruktuuriga töötajaskonna kategooriaid ning anda nende sotsiaal-demograafiline iseloomustus.

Perekonna alal tehtud uurimused (A. Kelam<sup>111</sup>) võimaldasid iseloomustada perekondade materiaalseid elutingimusi (vastavalt laste arvule) ning nende mõju vaba aja veetmisele ja eluhoiakule. Uurimistulemused näitasid, et erinevalt mõõdanikust ei toimu kultuuri traditsioonide edastamine tänapäeva perekonnas mitte vanemate isikliku eeskju kaudu, vaid eelkõige perekonna üldise kultuuriaktiivsuse ülekandumise teel lastele.

Elulaadi jälgivad uuringud võimaldasid edasi arendada rahvusvahelisi kontakte ning jõuda ühiste kõrvutavate uuringuteni ühise programmi ja meetodika alusel. 1984. aastal avaldati Budapestis seitsmes Euroopa riigis tehtud kultuurisotsioloogilise uurimistöö tulemusi kajastav ingliskeelne kogumik, milles Nõukogude Liit on esindatud Moskva etnosotsio-

<sup>105</sup> Социальные перемещения в студенчестве (на материале социологических исследований в Прибалтике). Вильнюс, 1982; Youth and Higher Education (Results from an international Comparative Study). Sofia, 1982.

<sup>106</sup> Жизненный путь поколения, его выбор и утверждение. Под. ред. М. Х. Титма. Таллин, 1985; *Титма М. Х., Тальюнайте М. Й.* Престиж профессий. (Социологический анализ.) Вильнюс, 1984.

<sup>107</sup> *Саар Э., Титма М.* Моделирование формирования пополнения основных социальных слоев. Таллин, 1984.

<sup>108</sup> Социологические исследования в Советской Прибалтике. Отв. ред. М. Х. Титма. Вильнюс, 1982. (Sama ka ingl. keeles.)

<sup>109</sup> *Титма М.* Социально-профессиональная ориентация молодежи. Ч. I, II. Таллин, 1982.

<sup>110</sup> Культура и свободное время (по материалам Прибалтийского региона и Ленинграда). Таллин, 1982; *Ярве М.* Культурная деятельность трудового населения (по материалам ЭССР). Таллин, 1984; *Kultuur ja perekond* (kollektiivne monograafia, toim. E. Rannik). Tln., 1984.

<sup>111</sup> *Kelam, A.* Eesti NSV perekond: sotsioloogiline portree. Tln., 1984; *Kelam, A.* Naise eluõidlemma. Tln., 1984.

loogide ja meie Ajaloo Instituudi sotsioloogide uurimusega, mis Eesti NSV-s kogutud materjalidele tuginedes kujukalt ja veenvalt räägib sotsialistliku ühiskonna inimeste kõrgest kultuuriaktiivsusest ja sinise rahvuskultuuri arengust (töös osalesid J. Kahk ja E. Rannik). Soome ja Nõukogude Liidu vahelise teaduslik-tehnilise koostöö raames anti 1985. aastal Helsingis välja uurimus perekonnast, tööst ja vabast ajast Eestis ja Soomes (osalesid E. Rannik ja A. Kelam).

\*

Ühiskonnateaduste kateedrite juhatajate üleliidulisel nõupidamisel 1. oktoobril 1986 rõhutas sm. M. Gorbatšov mõtet, et meie ideaal on inimese igakülgne areng, tema kasvavate materiaalsete ja vaimsete vajaduste üha täielikum rahuldamine, mille tõttu on materiaalse progressi kõrval tähtsad ka intellektuaalsed saavutused, teoreetilise rinde aktiiviseerimine.<sup>112</sup> See tõstatab ühtlasi küsimuse tõe kinnistamisest elus ja teaduses, ülesande inimelu sügavuti tundma õppida ja ilustamata kujutada, olgu tegu tänapäeva, lähiminekiviku või kaugema minevikuga, filosoofide, sotsioloogide või ajaloolastega. Ajaloolaste vastutus ühiskonna ees on seda suurem, et praegu — nagu märkis ka sm. J. Ligatšov samal nõupidamisel — on kõigis elanikkonna kihtides märgata tunduvat huvi tõusu mineviku ja tema õppetundide vastu. Just seetõttu ei tohi ajalugu olla kuiv skeem, vaid inimtegevuse konkreetne kujutamine «lihas ja veres».

Sellise ajalookäsituse juurde jõudmine eeldab teoreetilis-metodoloogilisi otsinguid, ajaloo aine avardamist, erinevate meetodite julget rakendamist, selliste meetodite (ka kvantitatiivsete) kasutamist, mis võimaldavad empiirilise materjali ulatuslikku läbitöötamist. Oma hiljutises artiklis kirjutasid akadeemik S. Tihvinski ja doktor V. Tiškov, et lääne historiograafia on läinud ajaloo protsessi strukturaliseerimise teed, tema dehumaniseerimise teed, kaotades isegi ajaloo selle terviklikkuse, mida võimaldas traditsiooniline narratiivne meetod.<sup>113</sup> Marksistlikule ajaloolasele on ajaloo protsessi terviklikkuse mõistmise ning süsteemse lähenemise garantiiks kindlus metodoloogilistes põhialustes, ajaloolise materialismi põhipositsioonide järjekindel rakendamine. See ei välista uute lähenemissuundade otsimist ega metodoloogilisi diskussioone. Eelduseks senisest süvendatumale uurimistööle on ka viimase interdistsiplinaarsus.

XII viisaastakul on ENSV TA Ajaloo Instituudi ülesanded suured ja vastutusrikkad. Sellel viisaastakul tuleb lõpetada ja kirjastada (kui võimalik) mitmed suured üldkäsitlused: kapitalismiperioodi töölisklassi ajalugu, neli köidet talurahva ajalugu, mitmeköiteline kooli ajalugu, raamat «Rahvas ja kultuur». Üldistamata ja mitmes valdkonnas ka uurimata on Nõukogude Eesti sotsialistliku kultuuri saavutused, kunstide rahvuslike vormide ja värvide rikkus. Muret teeb kultuuriajaloo uuringute killustatus; vajalik on saavutada koordineerimise ja ühistöö uus tasand. Ajaloolise demograafia probleemikomisjoni initsiatiivil võeti päevakorda «Eesti rahvastikuloo» koostamine. Peaülesandeks on aga mahukas «Eesti NSV ajalugu sotsialismiperioodil», mis peab ilmuma vabariigi 50. aastapäevaks. Käesoleval aastal tähistab Nõukogudemaa Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 70. aastapäeva ja NSV Liidu moodustamise 65. aastapäeva. Nende tähtpäevade tähistamiseks on nii oma uurimistöö kui ka propagandistliku tegevusega lülitunud Ajaloo Instituut.

Instituut on taastanud ühise rinde Partei Ajaloo Instituudiga Isamaasõja kuulsusriikka ajalooa seotud probleemistiku uurimiseks. Peame suutma avada arheoloogilise püsinäituse, mis sisuliselt tähendab vabariigi arheoloogiamuuseumi loomist. Rahva huvi selle vastu on suur, näituse üldkultuuriline tähtsus vaieldamatu. Omaette suur tööloik on pääste-

<sup>112</sup> Rahva Hääli, 1986, 2. okt.

<sup>113</sup> Вопросы истории, 1986, № 1, 18.

kaevamised, mille probleemid ootavad lahendamist vabariigi valitsuse tasemel.

Sotsioloogid jätkavad tööd üleliidulises programmis «Noorte lülitumine töölisklassi, kolhoositalurahva ja intelligentsi ridadesse». Alanud viisaastakul laieneb ideoloogiatöö efektiivsuse uurimine. Tõhusat toetust vajab filosoofiateadus.

1986. aasta suvel Moskvas toimunud Nõukogude Liidu akadeemiliste ja teiste ajaloo profiiliga asutuste juhtide suurel koordineerimisnõupidamisel rõhutati ajaloolaste uuringute temaatika aktualiseerimise ja ideelis-teoreetilise ning teaduslik-metoodilise taseme tõstmise vajadust, lähtudes NLKP XXVII kongressi otsustest. Selleks on Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudil olemas kõik võimalused.

Esitanud V. Maamägi

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia  
Ajaloo Instituut*

Toimetusse saabunud  
9. XII 1986

*Эа ЯНСЕН, Раймо ПУЛЛАТ*

#### 40 ЛЕТ ИНСТИТУТА ИСТОРИИ АКАДЕМИИ НАУК ЭСТОНСКОЙ ССР

В обзоре в самых общих чертах рассматривается развитие главного исследовательского центра ЭССР по историческим наукам и социологии. Раскрываются основные достижения в области истории рабочего класса, революционного движения, крестьянства, исторической демографии, культуры, а также археологии и этнографии, социологии труда, культуры и семьи, изучения социальной структуры и социальной мобильности населения Советской Эстонии.

*Институт истории  
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию  
9/XII 1986

*Еа JANSSEN, Raimo PULLAT*

#### FORTY YEARS OF THE INSTITUTE OF HISTORY OF THE ESSR ACADEMY OF SCIENCES

The authors present a general survey of the main trends in the development of the Institute of History — a centre for the study of history, archaeology, ethnography, physical anthropology, numismatics and sociology in the Estonian SSR. An attempt has been made to examine the main results of wide-scale research carried out into the history of the working class, the revolutionary movement, the history of the peasantry and its historical demography, the history of towns and urbanization, the history of culture. Sociological research into labour, culture and family, the study of the social structure and mobility of the Soviet Estonian population are also treated.

*Academy of Sciences of the Estonian SSR,  
Institute of History*

Received  
Dec. 9, 1986